

Gdynia, 21 lipca 2023 r.

R E C E N Z J A

**rozprawy doktorskiej mgra Andrzeja Romanowskiego
p.t. *Znaleziska monet rzymskich z osad kultury przeworskiej* napisanej
pod kierunkiem prof. dra hab. Aleksandra Bursche na Wydziale Archeologii
Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023**

Na samym wstępie chciałbym zaznaczyć, że jako badacz zajmujący się napływem i użytkowaniem monet antycznych na terenie Barbaricum jestem niezmiernie rad, że powstała nowa praca w znacznym stopniu poszerzająca i weryfikująca dostępną bazę źródłową obejmującą znaleziska monetarne (wraz z kontekstami archeologicznymi, w jakich zostały zarejestrowane!) z bardzo istotnego pod względem badawczym wycinka tego obszaru. Przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska mgra Andrzeja Romanowskiego składa się z dwóch tomów, liczących łącznie 511 numerowanych stron. Tom pierwszy ma charakter opisowo-analityczny. Autor zastosował klasyczny układ pracy. Po wstępie, w którym zawarł wskazanie celu naukowego rozprawy oraz określenie jej zakresu chronologicznego i terytorialnego, umieścił kolejno rozdziały opisujące stan badań, zastosowaną metodykę, bazę materiałową z jej opisem oraz jej szczegółową i wielowymiarową analizę. Część opisowo-analityczną zamykają podsumowanie oraz wnioski końcowe, po których zamieszczona jest obszerna i aktualna bibliografia. Tom drugi to inwentarz znalezisk. Ponadto do rozprawy dołączono materiały zamieszczone na 134 stronach nienumerowanych: 13 map, 90 wykresów oraz 10 tablic z ilustracjami monet.

Sformułowanym przez Autora celem naukowym dysertacji było „zebranie reprezentatywnego zestawu danych i przeprowadzenie kompleksowej analizy materiału monetarnego znajdowanego na stanowiskach osadniczych” kultury przeworskiej. Badania te, w założeniu Autora, miały „doprowadzić do opisu i zdefiniowania procesów, którym podlegała ta kategoria importów, oraz pokazać rolę

i wpływ pieniądza rzymskiego na społeczności poza granicami Imperium” (s. 2). Podobne badania, w efekcie których powstały dwie prace magisterskie, były wcześniej przeprowadzone przez Przemysława Wielowiejskiego (1980 r.) i przez Pawła Micyka (2007 r.), jednak ich zakres tylko w części pokrywał się z tematyką dysertacji mgra Andrzeja Romanowskiego. Jednocześnie ponowne podjęcie tematyki znalezisk monet rzymskich z osad kultury przeworskiej było w pełni uzasadnione blisko stuprocentowym (względem 2007 r.) przyrostem materiału w odniesieniu do liczby stanowisk i liczby monet odnotowanych na tych stanowiskach.

W aspekcie merytorycznym praca opiera się w większym stopniu na analizie archeologicznej i numizmatycznej niż na analizie statystycznej i operowaniu dużymi liczbami. W przeważającej mierze wynika to z relatywnie małej liczby monet odnotowanych na terenie osad kultury przeworskiej. Innymi słowy, zastosowanie przez Autora takiej, a nie innej metodyki jest logiczną konsekwencją wyboru tematu pracy. Metody statystyczne są znacznie skuteczniejsze w odniesieniu do skarbów liczących setki lub tysiące monet każdy niż w przypadku 631 monet rozproszonych na 131 stanowiskach. W moim przekonaniu właśnie skrupulatna analiza archeologiczna i numizmatyczna zebranego materiału, jakiej niejednokrotnie brakuje w opracowaniach odnoszących się do znalezisk monetarnych (często po prostu ze względu na brak informacji na temat kontekstu archeologicznego oraz szczegółowych informacji na temat samych monet), jest niezaprzeczalnym atutem pracy. Jednocześnie nie znaczy to, że Autor poniechał wykorzystywania metod statystycznych. Jednak siłą rzeczy, biorąc pod uwagę niewielką pulę monet w jego dyspozycji, możliwości wnioskowania na podstawie wyników takich analiz są bardzo ograniczone.

Zakres terytorialny pracy uwzględnia wyłącznie ziemie obecnej Polski, bez północnej i zachodniej części kraju, nieobjętych nigdy osadnictwem kultury przeworskiej. Nieuwzględnienie terenów sąsiadujących z Polską od wschodu i południa, zasiedlanych w okresie rzymskim lub/i w okresie wędrówek ludów przez ludność kultury przeworskiej, zostało w sposób przekonujący uzasadnione. Analiza zebranego materiału została przez Autora przeprowadzona dwuwymiarowo: biorąc pod uwagę podział dzielnicowy badanego obszaru (według granic dzielnic nieznacznie zmodyfikowanych względem „tradycyjnego” podziału przyjmowanego dotychczas w inwentarzach znalezisk monet rzymskich) oraz poziom informacyjny znalezisk (pierwszy, drugi lub trzeci). Materiał ze znalezisk osadniczych monet dla

każdego z regionów, jak również zbiorczo dla całego obszaru, Autor skonfrontował pokrótce ze znaleziskami innych rzymskich importów przemysłowych oraz ze znaleziskami monet innymi niż osadnicze. Z końcowymi wnioskami i hipotezami sformułowanymi przez Autora można się zgadzać lub nie, jednak nie są one na tyle kontrowersyjne, aby w ramach recenzji próbować je negować.

W tym miejscu pozwolę sobie przedstawić kilka drobnych uwag i komentarzy do części opisowo-analitycznej recenzowanej rozprawy. Można odnieść wrażenie, że w pracy brakuje szerszego porównania materiałów z terenów zajmowanych przez kulturę przeworską ze znaleziskami z obszarów innych kultur archeologicznych, przede wszystkim sąsiednich. Jest to zrozumiałe z dwóch względów. Po pierwsze, takie porównanie byłoby najbardziej zasadne dla kultur wielbarskiej i czerniachowskiej, a dostępny materiał z tamtejszych osad jest rażąco ubogi w zestawieniu z odnotowanymi znaleziskami monet ze stanowisk osadniczych kultury przeworskiej (z jednym wyjątkiem - osady grupy masłomęckiej w Gródku nad Bugiem). Po drugie, uwzględnienie analizy porównawczej – zważywszy na konieczność opracowania i usystematyzowania materiałów z obszarów zajmowanych przez inne kultury - zwiększyłoby zakres i objętość pracy znacząco ponad standardy przyjęte dla dysertacji doktorskich. Niemniej jednak warto rozważyć, czy ograniczona w swoim zakresie analiza materiałów z terenów bogatych w szczegółowo opracowane znaleziska (np. z Bornholmu) nie pozwoliłaby znaleźć kluczy interpretacyjnych dla niektórych materiałów przeworskich.

Kolejna uwaga odnosi się do zastosowanego przez Autora określenia „cynowo-ołowiowe kopie” (lub w niektórych miejscach „cynowo-ołowiowe naśladownictwa”) denarów rzymskich. W odniesieniu do kopii lub naśladownictw denarów, które wykonano w całości z imitujących srebro stopów metali nieszlachetnych, jak dotąd żaden termin użyty w opublikowanych pracach nie został powszechnie zaaprobowany i przyjęty do stosowania przez większość badaczy. Tak więc jestem daleki od zarzutu, że Autor nie wykorzystał innej, konkretnej nazwy (na przykład „denarii flati wykonane z metali nieszlachetnych”). Niemniej jednak określenie „cynowo-ołowiowe” jest mylące. Z tego mianowicie względu, że w opisywanych przypadkach w ogromnej większości mamy do czynienia z kopiami lub naśladownictwami wykonanymi ze stopów miedzi z wysoką zawartością cyny (brąz wysokocynowy), lub z wysoką zawartością cyny i ołowiu (brąz cynowo-ołowiowy), o czym zresztą pisze również sam Autor (s. 100, 108, 297 i in.).

Pozostając przy naśladownictwach, w recenzowanej pracy (s. 155 oraz w inwentarzu s. 432, poz. 84/1) uwzględniona jest moneta znaleziona w Ostrowcu Świętokrzyskim, którą Autor słusznie opisuje jako wytworzoną najpewniej na terenie współczesnej Ukrainy. Warto dodać, że znanych jest kilka innych monet wybitych tą samą parą stempli, w tym jedna odkryta na Mazowszu Zachodnim oraz co najmniej dwie znalezione na Ukrainie (zob. A. Dymowski, *The Problem of the Presence of Barbarian Imitations of Roman Imperial Denarii in the Lands of Present-day Poland. An Attempt at a Balance*, *Notae Numismaticae-Zapiski Numizmatyczne*, t. XIV, 2019, 149-182). Fakt ten pośrednio wskazuje na kierunki i zasięg redystrybucji pieniądza rzymskiego w Barbaricum, w tym pieniądza użytkowanego na terenie osad kultury przeworskiej.

Inwentarz (tom II rozprawy) został przygotowany według zasad obowiązujących w cenionych inwentarzach serii FMRD (*Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Deutschland*) i w trzech niemieckojęzycznych tomach *Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Polen*. Notabene mgr Andrzej Romanowski jest autorem jednego z tych trzech tomów, obejmującego znaleziska z prawobrzeżnego Mazowsza i Podlasia. Dzięki zaadaptowaniu schematu przyjętego w katalogach powszechnie wykorzystywanych przez badaczy zajmujących się znaleziskami monet rzymskich, inwentarz stanowiący część recenzowanej rozprawy jest czytelny i zaprezentowany w przystępnej formie. Pod względem merytorycznym nie mam do niego żadnych uwag krytycznych. Warto tylko odnotować, że inwentarz sam w sobie jest bardzo wartościowym pod względem badawczym materiałem, którego opracowanie niewątpliwie wymagało od Autora dużo pracy. Niezwykle cennym uzupełnieniem inwentarza są tablice z ilustracjami prawie dwustu monet znalezionych na terenie osad kultury przeworskiej. Dzięki fotografiom czytelnik ma między innymi możliwość zweryfikować określenia monet dokonane przez Autora. Bazując na własnym doświadczeniu domyślam się, że pozyskanie zdjęć (z możliwością ich wykorzystania) tak wielu obiektów rozproszonych po różnych kolekcjach (muzealnych i innych) nie było łatwym zadaniem. Mapy i wykresy załączone do pracy są dobrane i przygotowane bardzo starannie. W przypadku tych ostatnich, zobrazowane na nich zestawy danych są wybrane w przemyślany sposób, doskonale ilustrujący analizę ilościową przeprowadzoną przez Autora w odniesieniu do monet ze stanowisk osadniczych kultury przeworskiej i do samych stanowisk.

Podsumowując, mimo kilku uwag, mających na celu przede wszystkim udoskonalenie pracy przed przekazaniem jej do druku, na co w pełni zasługuje, uważam dysertację mgra Andrzeja Romanowskiego za spełniającą w pełni wymogi określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.) oraz wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie, biorąc pod uwagę bardzo wysoką jakość i bardzo szeroki zakres przeprowadzonych przez mgra Andrzeja Romanowskiego badań, proszę Radę Naukową Dyscypliny Archeologia o rozważenie wyróżnienia jego rozprawy doktorskiej.

